

Anydros-Eudokias

Suyla Hayat Bulan, İnsan Eliyle Yok Olan Bir Kültür Mirası ve Düşündürdükleri *

A. Vedat Çelgin

*Kısa bir süre önce elim bir trafik kazası sonucu yitirdiğimiz çok değerli hocamız,
“Eski İstanbul Beyefendileri”nin son temsilcilerinden, nezaket ve
tevazu abidesi, yüce ruhlu müstesna insan Prof. Dr. Adnan Pekman’ın
unutulmaz hatırasına, minnetle ...*

*Eksikliğinizi daima hissedecek, yüzünüzdeki sevgi ve saygı dolu asil
tebessümü hep özleyeceğiz, “Su” gibi aziz olunuz Adnan Hocam!*

Doğadaki tüm unsurlar içinde yaşam açısından en önemli unsur su, suya en fazla gereksinim duyan canlı türü ise insandır. İnsanoğlu yeryüzünde görünüşünden itibaren daima suya yönelmiş, hep su kaynaklarını ve onlara ulaşmanın yollarını aramış, yerleşik düzene geçtikten sonra da genellikle su kenarlarında veya civar yerlerde yerleşmiştir. Su insanın hem biyolojik açıdan varlığını sürdürebilmesinin hem de dünyadaki canlılar arasında yalnızca kendisine özgü bir özellik olan “uygarlık yaratabilme” yetisinin gerektirdiği, olmazsa olmaz nitelikteki “ilk ilke”dir. Nitekim tarihin ilk uygarlıkları Nil, Dicle, Fırat, Sind gibi büyük akarsular çevresinde doğmuş ve gelişmiştir. Eskiçağ’ın görkemli medeniyetleri arasında Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının ayrıcalıklı bir yeri vardır. Mezopotamya halkları ülkeyi bir uçtan diğer uca kat ederek hayat veren Dicle ve Fırat ırmaklarının, eski Mısırlılar ise periyodik taşmalarıyla bereket saçan Nil Nehri’nin bahsettiği olanaklardan azamî derecede yararlanıp medeniyet yolunda dev adımlar atmışlar ve modern Batı uygarlığının en başta gelen yapı taşlarından birini oluşturan Hellen

* Bu makale, yazarın *Institutum Turcicum Scientiae Antiquitatis / Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü*’nün yıllık konferansları çerçevesinde 08.01.2008 tarihinde yaptığı konuşmaya ilişkin metin esas alınarak ve bazı değişiklikler yapılarak oluşturulmuştur. Yazar kendisine bu fırsatı veren Enstitü Başkanı sayın Prof. Dr. Ali M. Dinçol’a şükranlarını sunar; ayrıca, metnin baskısı aşamasında yakın ilgilerini gördüğü sayın Yrd. Doç. Dr. Meltem Doğan-Alparslan’a ve makale özetini İngilizce’ye çevirerek katkı sağlayan sayın Araş. Gör. Y. Gürkan Ergin’e teşekkür borçludur.

uygarlığı üzerinde de hiç tartışmasız, çok önemli etkileri olmuştur. Su temini ve su kıtlığı geçmişte olduğu gibi bugün de insanlığın önündeki en önemli sorunların başında gelmektedir. Dünya nüfusunun hızla arttığı¹, küresel ısınmanın radikal önlemler alınmadığı takdirde daha ileri boyutlara ulaşacağı, başta Afrika ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin aşırı kuraklıktan dolayı şimdiden ciddi susuzluk ve açlık tehlikesiyle yüz yüze bulunduğu hesaba katılırsa, yaşamın en temel gereksinimlerinden biri olmasının yanı sıra vazgeçilmez bir enerji kaynağı olarak suyun gelecek yüzyıllarda ve binyıllarda daha da önem kazanacağından kuşku yoktur. Bu gidişle yerkürenin günümüzdeki petrol savaşları gibi su savaşlarına, kıtalararası boyutlarda sulara egemen olma mücadelelerine sahne olması kaçınılmaz görünmektedir.

Antikçağ'ın en ünlü doğa tarihçisi olarak tanıdığımız, yaşamı Vesuvius (Vezüv) yanardağının M.S. 24 Ağustos 79 tarihindeki şiddetli püskürmesi sırasında Stabiae (Varano) kenti kıyılarında bilimsel gözlemlerde bulunurken scori'ler (volkan bombaları) ve fumerol'ler (zehirli gazlar) ile trajik bir biçimde noktalanmış Gaius Plinius Secundus (M.S. 23/24-79) günümüzden yaklaşık iki bin yıl önce insanlığa seslenerek suyun yaşamsal önemini bakınız nasıl vurguluyor²:

Nusquam potentia maiore, si verum fateri volumus, quippe hoc elementum ceteris omnibus imperat. (...) quid esse mirabilis potest aquis in caelo stantibus? at illae, ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eo secum piscium examina, saepe etiam lapides subeuntque portantes aliena pondera. eadem cadentes omnium terra enascentium causa fiunt prorsus mirabili natura, si quis velit reputare, ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in caelum migrare aquas animamque etiam herbis vitalem inde deferre, victa confessione omnes terrae quoque vires aquarum esse beneficium. quapropter ante omnia ipsarum potentia exempla ponemus. cunctas enim enumerares quis mortalium queat?

Gerçeği söylemek gerekirse, doğa kendisini hiçbir yerde bu kadar görkemle sergilemez; çünkü doğadaki tüm unsurlar içinde bir tek su, diğer hepsine hükmeder (...) Gökyüzünde sudan daha muhteşem başka bir şey olabilir mi? (...) Bir düşünün, ne olağanüstü bir işleyişidir bu doğanın: ekinleri büyütme, ağaçlara, fundalara can vermek için su, önce topraktan gökyüzüne yükselmek, oradan da yaşam solğunu alıp bütün bitkilere geri getirmek durumundadır. Kabul etmeliyiz artık,

¹ Dünya nüfusunun 2030 yılı itibarıyla 8.3 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Ch. C. Mann, "Toprak Ana", *National Geographic Türkiye* 89, Eylül 2008, 136).

² Plinius, *Naturalis Historia* xxxi. 1-3 (Türkçe çeviri: Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken).

toprak ne üretmişse hepsini suyun cömertliğine borçlu! Bu yüzden, her şeyden önce, suyun gücünü kanıtlayan örnekleri gözler önüne sermeliyiz; zira ölümlü insanoğlu nasıl olur da bütün bunları görmezlikten gelebilir?

Bu makalenin konusunu oluşturan Anydros-Eudokias Plinius'un hayat kaynağımızı oluşturan suyun gözler önüne serilmesini istediği gücünü kanıtlayan en çarpıcı örneklerden biriydi. Bir zamanlar suyla gelen bereketi, lüksü ve ihtişamı simgeleyen Anydros-Eudokias bilinçsizliğin, sorumsuzluğun, çıkarıcılığın, hepsinden önce de, ilgili yasa ve yönetmeliklerimizin yetersizliğinin kurbanı oldu. Bize geçmişin parlak yaşamından hiç şüphesiz çok şeyler anlatacaktı ama fırsat vermediler. Acımasız eller onu tahrip etti, susturmayı başardı. Biz ise bu nadide örneği gelecek kuşaklarımıza korunması gereken bir dünya kültür mirası olarak aktarmayı ne yazık ki başaramadık. Gözlerimizin önünde yitip gidişine seyirci kaldık. Feryatlarına kulaklarımızı tıkadık, görmezlikten geldik; başımızı çevirip bakmadık bile. Pek çoğumuz varlığının farkında dahi değildi. Ne kadar da yakınımızdaydı, güzel Antalya'mıza bir nefeslik mesafedeydi oysa. Bu makaleyle Plinius'un arzusunu bir ölçüde de olsa yerine getirirken Anydros-Eudokias için bir şeyler yapamamanın burukluğu içindeyim. Ne yazık ki, size sunacak, heyecan verici heykellerim, lahitlerim, mozaiklerim yok. Anlatacaklarım, bugün dahi kullanılmakta olan mühendislik harikası su kanallarıyla teknoloji ve uygarlık tarihine geçmiş, asırlara meydan okumuş görkemli bir antik yerleşmenin ve Bizans Çağı'na ilişkin önemli bir kent ve piskoposluk merkezinin özellikle son altmış yıl içinde akıl almaz bir biçimde yok edilmesinin hazin, bir o kadar da düşündürücü öyküsüdür; kendisi de bir Anydros-Eudokias'lı olan saygıdeğer hocamız Prof. Dr. Sencer Şahin'in deyişiyle, "bir köşede kaderine terk edilmiş bir kültür mirasının âdeta son çığılığı" dır. Bu makalenin amacı Yukarıkaraman'daki Antikçağ-Bizans yerleşmesini suyun gücünün çarpıcı bir örneği olarak tipik özellikleri ve ana çizgileriyle tanıtmak ve uğradığı korkunç tahribatı ibret alınsın diye gözler önüne sermektir.

Anydros-Eudokias Antalya kent merkezinin 17 km kuzeybatısında³, Antalya-Korkuteli karayolu (E87) üzerindedir (Res. 1). Kepezbaşı'ndan itibaren Yenice /Yenicedere Boğazı⁴ istikametinde bir düzlüğü (Düzlerçamı Ovası)⁵

³ Bu mesafe Antalya ile Termessos (Güllük/Güldere Dağı) antik kenti arasındaki uzaklığın (34 km) yarısına eşittir.

⁴ Asya Seferi sırasında İskender'in de kullandığı Yenice Boğazı Antikçağ'da τὰ Στενά adıyla anılıyordu.

⁵ Önemli bir kısmının çam ormanlarıyla kaplı olması ve bugün Düzlerçamı Beldesi'nin sınırları içinde bulunması dolayısıyla, bu düzlüğün "Düzlerçamı Ovası" olarak adlandırılmasını öneriyorum.

kateden karayolu⁶ ören yerinin bulunduğu, Merkez İlçe Düzlerçamı Beldesi'ne bağlı Ören ve Karaman mahallelerini birbirinden ayırmaktadır⁷ (Res. 2). Düzlerçamı Ovası Antalya Ovası'nın "Döşemealtı Ovası/Platosu" olarak ayırt edilen kuzeybatı kesiminin güneybatı köşesini karşılamakta ve Toroslar'dan Akdeniz'e doğru alçalan merdiven basamaklarını andıran traverten taraçalarının (teraslarının)⁸ üst basamağında⁹ yer almaktadır (Res. 3). Yerleşmemiz bu üst (üçüncü) terasın¹⁰ batıdan dağlar, güneyden ise sırt ve tepelerle kuşatılmış çok korunaklı batı kesiminde konumlanmış olup coğrafi koordinatları 30° 20' E ve 36° 40' N, deniz düzeyinden yüksekliği yaklaşık 250 m'dir. Söz konusu mevki eski haritalar, seyahatnameler ve ilk bilimsel yayınlarda "Uzunkuyukahvesi"¹¹, daha yaygın olarak da "Evdırhan"¹² diye anılmaktadır.

Bugün Yukarıkaraman'ın bulunduğu düzlük (Düzlerçamı Ovası) Antikçağ'da Pamphylia Ovası'nın batı kenarını oluşturuyordu, dolayısıyla yerleşmemiz de esas itibarıyla bir Pamphylia yerleşmesiydi (Res. 6). Yöre M.S. 313

⁶ Antalya-Korkuteli karayolunun eski ve yeni güzergâhları hakkında bilgi için bkz. Çelgin 2004: 239 n. 3.

⁷ Düzlerçamı Ovası'nda 2001 yılına kadar, biri Merkez İlçe'ye bağlı Yukarıkaraman, diğeri Korkuteli İlçesi'ne bağlı Nebiler olmak üzere iki ayrı köy bulunmaktaydı (Res. 3). 2001 yılında yapılan bir düzenlemeyle, aralarında sadece 3 km olan bu iki köy Karaman ve Nebiler adları altında, yeni kurulan Düzlerçamı Beldesi'nin mahalleleri haline getirildi. 2007 Temmuz'unda ise bir başka düzenlemeyle Düzlerçamı Beldesi, eski köy adları ve Antalya-Korkuteli karayolu dikkate alınarak Ören, Karaman, Yalınlı ve Nebiler mahalleleri şeklinde dört mahalleye ayrıldı. Yerleşmemizin büyük bir bölümü karayolunun kuzeyindeki Ören Mahallesi'nin; daha küçük bir bölümü ise güneyindeki Karaman Mahallesi'nin sınırları içindedir. Çok yakındaki Aşağıkaraman ile karıştırılmasını önlemek için, yerleşmemizin bulunduğu yeri tarif ederken "Yukarıkaraman" adını kullanmayı yeğliyorum. Bu yazımda da aynı ismi kullanacağım.

⁸ Sözü ettiğim morfolojik oluşumlar geleneksel olarak "Antalya Traverten Taraçaları/Terasları" veya kısaca "Antalya Travertenleri" diye tanınmaktadır. Pliyosen ortalarından Kuvaterner'e kadar uzanan yeşil kil, marn ve kumların oluşturduğu bir kaide (denizel katmanlardan meydana gelen temel kütle) üzerinde yer alan, basamaklı görünüme sahip bu traverten depolarının (örtüsünün) oluşum mekanizması ve bunda rol oynayan etkenler tartışmalıdır. Ayrıntılı bilgi ve kaynak için bkz. Çelgin 2004: 240 vdd., ayrıca nn. 6-23.

⁹ Antalya Traverten Taraçaları'nın oluşum mekanizması gibi basamak sayısı da tartışmalıdır. Bu oluşumlar üzerinde çalışan jeolog ve jeomorfoloğların bir kısmı üç, bir kısmı ise iki basamak ayırt etmektedir. Ayrıntılı bilgi ve kaynak için bkz. Çelgin 2004: 242 n. 11.

¹⁰ Bu hususta farklı bir görüş için bkz. Çelgin 2004: 242 n. 25.

¹¹ Bu isim ören yerinin yakınlarında bulunan, şimdi yıkık durumdaki eski köy kahvesinden gelmekte; sözü edilen kahve de adını hemen yanındaki, "Uzunkuyu" olarak adlandırılan, yakın zamanlara kadar kullanıldığı tahmin ettiğim, Geç Antikçağ-Erken Bizans Dönemi'ne ait merdivenli bir kuyudan almaktadır (Res. 4).

¹² Bu isim ören yerine yanı başındaki, Selçuklu sultanlarından I. İzzeddin (Keykavus) tarafından yaptırılmış olan, "Evdır Hanı" adlı kervansaraydan dolayı verilmektedir (Res. 5). "Evdır" adının kökeni ve anlamı ise tartışmalıdır.

yılına kadar, İmparator Vespasianus tarafından M.S. 74'te kurulduğunu bildiğimiz “Lykia ve Pamphylia” birleşik eyaleti içinde sayılmış, 313'te Lykia ile Pamphylia'nın birbirinden ayrılarak bağımsız birer eyalet haline getirilmesiy-le Pamphylia eyaleti sınırları içinde kalmıştır. M.S. 5. yüzyılın ortalarında sivil yönetim organizasyonu bakımından Pamphylia eyaleti statüsü devam etmiş, yerleşmemiz ve çevresi bu eyaletin içinde yer almıştır. Bizans Çağı'nda, yerleşmemizin de içinde bulunduğu Pamphylia, M.S. 8. yüzyılda İmparator III. Leon tarafından kurulduğu kabul edilen Kibyrrhaiotai Thema'sı kapsamındaydı. Antikçağ'da Pamphylia'nın çevre bölgelerle bağlantısını sağlayan yollardan iki tanesi yerleşmemizin çok yakınlarından geçiyordu. Bunlardan biri, Yenice Boğazi'ndan geçen Attaleia (Antalya)-Isinda (Korkuteli)-Tyriaion (Kozacı)-Kibyra (Göhlhisar/Horzum)-Laodikeia (Goncalı) yoludur. Diğeri ise, Döşeme Boğazi'ndan geçen ve *via Sebaste* ile birleşen Attaleia (Antalya)-Panemoteikhos (Boğazköy)-Praetoria (Burdur)/Sagalassos (Ağlasun) yoludur (Res. 6). Bu iki ana yol Bizans Çağı'nda da kullanılmaya devam etmiştir. Söz konusu yolların yerleşmemizin gelişmesinde ve şehirleşme sürecinde çok önemli bir rol oynadığında kuşku yoktur.

Pamphylia Bölgesi gerek doğal zenginlikleri gerek prehistorik çağlardan Osmanlı Devri'ne kadar hemen hemen tüm Anadolu uygarlıklarını temsil eden çeşitli arkeolojik ve tarihî kalıntılarıyla 18. yüzyılın başlarından itibaren gezginlerin uğrak yeri olmuştur. 19. yüzyılda bölgeye gelerek çeşitli yerlerini dolaşan gezginlerden L. A. O. de Corancez (1809, 1812), Ch. Texier (1834, 1836), T. A. B. Spratt ve E. Forbes (1842), A. Schönborn (1842), E. Th. Daniell (1842), E. J. Davis (1872) ve J. Seiff (1872)'in yerleşmemizi ziyaret ettiklerini kesin olarak biliyoruz. 1843 yılı sonbaharında Termessos'u gezip bu antik kente ilişkin kalıntıların genel bir tanımını yaptıktan sonra Antalya'ya geçerek kıyı kesimlerinin hirografya ve doğal vejetasyon özelliklerini inceleyen Graf A. von Pourtales ile 1848 Kasım'ında Adalya (Antalya)'dan hareket edip İstanoz (Korkuteli) üzerinden Elmalı'ya giderken 16 Kasım'da yerleşmemizin bulunduğu Düzlerçamı Ovası'ndan geçen P. v. Tschihatscheff'in de ören yerini ziyaret etmiş olma olasılığı yüksektir.

Ören yerindeki kalıntılar 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren çeşitli bilimsel araştırmalara konu olmuştur. J. A. Cramer, C. Ritter, W. M. Ramsay tarihî coğrafya; G. Hirschfeld, G. Moretti arkeoloji; A. Schönborn, K. Lanckoronski – G. Niemann – E. Petersen, H. Rott – K. Michel – W. Weber, A. M. Woodward – H. A. Ormerod, H. A. Ormerod – E. S. G. Robinson, R. Paribeni – P. Romanelli, B. Pace, V. Viale arkeoloji ve epigrafya; Ph. Le Bas – W. H. Waddington, S. Birch, R. Heberdey ise salt epigrafik araştırmalar

ve bunlara dayanan yayınlar yapmışlardır. Daha yakın tarihlerde ise biri arkeolojik, diğeri epigrafik olmak üzere iki yüzey araştırması yapılmıştır. Bunlardan, S. Bulgurlu tarafından 1987-1988 yıllarında yapılan arkeolojik yüzey araştırması ören yerindeki tapınak planlı yapıyı hedef almış ve sonuçları 1989 yılında Almanya Giessen'deki Justus-Liebig-Üniversitesi'nde bir yüksek lisans tezi olarak sunulmuştur (Bulgurlu 1989). Diğer araştırma ise 1989 yılında Avusturya Bilimler Akademisi Küçük Asya Komisyonu'nun maddi desteğiyle, A. V. Çelgin, B. İplikçioğlu ve G. Çelgin'den oluşan bir ekip tarafından, "Termessos Antik Kenti ve Egemenlik Alanı Epigrafya-Tarihî Coğrafya Yüzey Araştırmaları Projesi" kapsamında gerçekleştirilmiş olup çalışma sırasında ele geçen yazıtlar ve bunlara ilişkin bilimsel sonuçlar 1991 yılında yayımladığımız, Termessos kent alanından bazı yeni yazıtların da değerlendirildiği kitapta yer almaktadır (İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991). 2004 yılında, coğrafi koşulların yerleşmemiz üzerindeki etkisine dikkat çekmek amacıyla tarafımdan bir makale yayımlanmıştır (Çelgin 2004). Yukarıkaraman'daki Antikçağ-Bizans yerleşmesiyle ilgili son yayın H. Hellenkemper ve F. Hild'e aittir. Adı geçen araştırmacılar *Tabula Imperii Byzantini* serisinin 8. cildini oluşturan *Lykien und Pamphylien* adlı eserlerindeki "Anydros" ve "Eudokias (2)" maddelerinde Anydros-Eudokias ile ilgili mevcut bilgileri sistematik olarak bir araya getirip özlü bir biçimde bilim dünyasının hizmetine sunmuşlardır. Kalıntıları tahrip edilmiş, hemen hemen tümüyle ortadan kaldırılmış olan Anydros-Eudokias'ın kaynaklardan izini sürerek ve ören yerinde gözlemler yaparak hazırladığım monografya son aşamaya gelmiş bulunuyor¹³.

Şimdiye değin ören yerindeki kalıntıları gün ışığına çıkarmayı hedefleyen bir arkeolojik kazı veya herhangi bir bilimsel amaca yönelik bir sondaj, keza bir restorasyon, bir anastilos çalışması yapılmamıştır. Sadece, 2007 Nisan'ında Düzlerçamı Karaman Mahallesi Karıncalıkıalan Mevkii'ndeki (Güney Nekropolü) bir temel hafriyatı sırasında rastlanan bir oda mezarında Antalya Müzesi Müdürlüğü tarafından bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir (Res. 8). Müze Araştırmacısı Arkeolog A. Tosun ve Arkeolog C. Ayabakan'ın sistemli bir şekilde yaptıkları bu kazı antik yerleşmenin ilk kuruluş tarihine ilişkin çok değerli arkeolojik belgeler ve ipuçları içeren, şans eseri mezar soyguncularının gözünden kaçmış oda mezarını kontekst buluntularıyla bilim dünyasına kazandırmasından dolayı büyük önem taşımaktadır¹⁴.

¹³ Bu çalışma Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü tarafından, Adalya Ekyayın Dizisi'nin 2. kitabı olarak yakında yayımlanacaktır.

¹⁴ Yukarıkaraman'daki antik yerleşmenin tarihine olduğu kadar Termessos kenti ve genel olarak Pamphylia – Pisidia Bölgeleri tarihine de ışık tutan bu ilgi çekici mezar ve buluntuları, kazıyı ti-

Gezgin ve araştırmacıların kayıtları bugün Yukarıkaraman'ın bulunduğu yerdeki Antikçağ-Bizans yerleşmesinin büyükçe bir yerleşme olduğu konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Kuzeyde Evdir Hanı, doğuda eski Antalya yolu, güneyde Uzunkuyu Kahvesi, batıda Kuruçay dere/sel yatağı tarafından sınırlanan alanda yoğunluk gösteren kalıntıların 19. yüzyılın ortaları ile sonları arasında hayli dağınık, yapı enkazlarının yığınlar halinde karışık bir vaziyette, ayrıca kızılçam korusu ve makilerden oluşan sık bir bitki örtüsüyle kaplı olduğunu anlıyoruz. Bu da bizi kalıntıların o zamanlar henüz tahribata uğramamış durumda bulunmakla birlikte yapıları teşhis etmenin ve yerleşmenin şehircilik açısından taşıdığı özellikleri saptamanın pek de kolay olmadığı düşüncesine sevk etmektedir.

Kaynaklarımızın birleştigi diğeri bir nokta da, ören yerindeki kalıntıların genel olarak geç devirlere (Geç Roma ve Bizans çağlarına) ait olduğudur. Günümüze yüzey kalıntısı olarak ulaşan antik kalıntılar arasında Roma İmparatorluk Çağı'ndan önceye ait bir kalıntıya rastlanmamaktadır. Burası hakkında bilgi veren gezgin ve araştırmacıların notlarında da, örneğin Hellenistik Çağ'a ilişkin bir kalıntı veya izin varlığına dair bir kayda tesadüf edemiyoruz. Antikçağ'a ve Bizans Devri'ne ait pek çok kalıntının çeşitli nedenlerle, belgelenmeksizin ortadan kaldırılmış olması, ayrıca ören yerinde şimdiye değin bir arkeolojik kazı ve yüzey araştırmasının yapılmaması yerleşmenin ilk kuruluş tarihinin kesin olarak belirlenmesine imkân vermemektedir. Ne var ki, Antalya Müzesi Müdürlüğü tarafından kurtarma kazısı yapılan Karıncalıkhalan oda mezarı bu husustaki büyük bilgi boşluğunu bir ölçüde de olsa dolduracak nitelikte veriler sağlamıştır. Buluntuları, özellikle M.Ö. 4. yüzyıla tarihlenen kırmızı figürlü *lekythos*'ları Perge (Aksu) antik kenti teritoryumundaki, S. Çokay-Kepçe'nin bilim dünyasına tanıttığı Karaçalı Nekropolü (Çokay-Kepçe 2006) buluntularıyla yakın benzerlik gösteren bu Klasik Çağ mezarı (Res. 8) çevrede benzeri başka mezarların da bulunma olasılığını düşündürdüğü gibi, yerleşmemizin ilk kuruluş tarihinin Roma İmparatorluk Çağı öncesine uzandığına işaret etmektedir.

Antik yerleşmenin şehircilik açısından en belirgin özelliği, çevresinde bir sur duvarı bulunmayan, açık bir yerleşme olması ve bir *akropolis*'ten yoksun oluşudur (Res. 9). Yerleşmenin bu özelliği buranın bağımsız (*polis* statüsüne sahip) bir yerleşme değil, halkının gerektiğinde sığınabileceği, tahkimatlı bir

tizlikle gerçekleştiren Antalya Müzesi Müdürlüğü elemanları tarafından yayına hazırlanmaktadır. Elde ettikleri bilgi ve bulguları benimle paylaşma lütfunda bulunan sayın Müze Araştırmacısı Arkeolog Aynur Tosun'a burada bir kez daha tebrik ve teşekkürlerimi sunarım.

ana kentin toprakları (teritoryumu) içinde yer alan, kırsal-tarımsal nitelikte bir yerleşme olduğunun önemli bir göstergesidir.

Kuzey-güney doğrultusunda yaklaşık 800 m., doğu-batı doğrultusunda ise yaklaşık 650 m boyutlarındaki, 52 hektar kadar bir alanı kapsayan (*TIB* 8, 534, s.v. “Eudokias [2]”) antik yerleşmenin belkemiğini bugün ortada en küçük bir izi dahi bulunmayan, taş döşemeli bir ana cadde oluşturmaktaydı (Spratt – Forbes – Daniell 2008: I 229) (Res. 9). E. Petersen’in açıklamalarından (Lanckoronski 2005: 19) bu caddenin, arkasında dükkânlar, önünde ise onur anıtları içeren bir sütunlu cadde olduğunu anlıyoruz¹⁵. Spratt ve arkadaşlarının verdikleri bilgilere göre kentin belli başlı kamu yapıları bu ana caddenin çevresinde sıralanıyordu (Spratt – Forbes – Daniell 2008: I 229). Ancak sütunlu cadde gibi bu yapılar da köydeki yoğun yapılaşma dolayısıyla tamamen ortadan kalkmıştır. Bundan dolayı, Spratt ekibinin sözünü ettiği yapıların ne tür yapılar olduğunu bilemiyoruz. Örneğin, *agora*’nın yeri belli değildir. Gezin ve araştırmacıların hiç değinmedikleri, Spratt ekibi (Th. Daniell) tarafından meydana getirilen, yerleşmenin hali hazırda yegâne planı olma özelliğine sahip planda da gösterilmeyen *agora* yerleşmenin merkezî bir yerinde, büyük olasılıkla sütunlu ana cadde yakınlarında, hatta onunla bağlantılı bir konumda olmalıydı. Ch. Texier kamu yapılarının çok geniş bir alana yayıldığını belirtmektedir (Texier 2002: III 445).

Antik yerleşmenin başta Spratt – Forbes olmak üzere gezgin ve araştırmacıların hemen hepsinin vurguladığı en başta gelen özelliği, ana kayaya oyulmak suretiyle meydana getirilmiş su kanallarıydı (Res. 10-11). Kenti her yönden kesen, duvarları 2,5-3 m yüksekliğindeki bu kanalların hepsinin daha bol miktarda su akıtmış olması gereken büyük bir ana kanaldan¹⁶ beslendiğini belirten Spratt ve arkadaşları “straight canal” adını verdikleri, büyük kireçtaşı levhalardan yapılmış, 2,5 m genişlik, 1 m yükseklik ve 300-400 m kadar uzunluğa sahip bir düz kanalın¹⁷ kenti bir uçtan diğer uca geçtiğini, kentin

¹⁵ Petersen’in “sütunlu galeri” diye nitelendirdiği söz konusu caddenin tipolojik açıdan en yakın benzerini Termessos’un gene Petersen tarafından “Pazar Galerisi” olarak tanımlanan, yaklaşık 120 m uzunluğundaki, M.S. 2. yüzyıla tarihlenen sütunlu caddesi teşkil etmektedir.

¹⁶ Ana kanalı bugün duvarları betonlanmış olarak Emdir Hanı’nın kuzeyinde görmek mümkündür.

¹⁷ Spratt ekibinden öğrendiğimize göre bu düz kanalın dış yüzleri kabaca yontulmuş balık ve diğer su canlılarının kabartma tasvirleriyle süslüydü, ayrıca kenarlarında belirli aralıklarla yerleştirilmiş taştan oturma bankları mevcuttu. İki yüzü çeşitli su canlılarının tasvirleriyle süslü bu düz kanal sütunlu caddede dolaşanlar, bu arada taş banklara ilişerek biraz dinlenip günün yorgunluğunu atmak isteyenler için seyri hoş, yapay bir akvaryum görüntüsü sergiliyor olmalıydı. Bunun, yaz aylarında, özellikle Temmuz ve Ağustos’ta sıcaklığın oldukça yüksek değerlere ulaştığı Pamphylia’nın antik kentlerinde insanların morallerini yükseltici bir etki yaratması için düşünülmüş eski bir şehirci-

ana caddesinin de, iyi korunmuş fakat ağzına kadar toprakla dolu durumdaki bu kanala paralel olarak uzandığını kaydetmektedirler (Spratt – Forbes – Daniell 2008: I 228 vd.) (Res. 9). Spratt ekibinden öğrendiğimize göre düz kanalın iki ucunda birer çift ve ayrıca ortasında bir çift olmak üzere altı adet küçük prizmatik adak sunağı yer almaktaydı (Spratt – Forbes – Daniell 2008: I 229). Aynı yerde benzer tipte dört küçük sunağın daha ele geçmesi dolayısıyla gerçek sayısının on olduğu anlaşılan sunaklardan sekizi bölgede görevli *eirenarkhos*'lar¹⁸ tarafından, Phoibos (Apollon), Kure Artemis, Apollon Patroos, Artemis Agrotera, Nemesis Adrasteia, Tykhe Agathe gibi, meslekleriyle yakından ilgili tanrı ve tanrıçalara; ikisi ise Hermes *mystes*'leri tarafından, büyük olasılıkla Hermes'e adanmıştı. *Eirenarkhos*'ların diktikleri sunaklardan Orthagoras'a ait olan ve aynı epigramı taşıyan iki sunak hem kanalların beslendiği kaynak hem de Orthagoras tarafından kanal sisteminde yapılan bir iyileştirme operasyonuna dair ipuçları sağlaması dolayısıyla çok önemlidir. Söz konusu ikiz sunakların yazıtı kanallara su veren kaynağın bugün "Kırkgözer" olarak anılan kaynaklar (Res. 3, 11) olduğunu göstermekte, ayrıca *Eirenarkhos* Orthagoras'ın kaynaklardan yerleşmeye kanallarla taşınan suyun miktarını artırmak amacıyla, mevcut sulama sisteminde bazı hidrolik düzenlemeler yaptırdığını öğrenmemize ve bu görev başarıyla tamamlandıktan sonra kendisinin, *eirenarkhos*'luğun koruyucu tanrıları Phoibos (Apollon) ve Artemis'e ikiz sunakları diktğini anlamamıza vesile olmaktadır. Kanalların ilk inşa tarihi kesin olarak bilinmediği gibi, Orthagoras'ın hidrolik düzenlemelerinin tarihini de kesin bir şekilde saptayamıyoruz. Fakat tarihlendirme açısından gene de önemli bir kritere sahibiz ki bu, yazıtın birinci satırındaki şahıs ismine ilişkin "Aurelius" *gens* adıdır. Anılan *nomen gentile*, ikiz adak sunaklarının *Constitutio Antoniniana*'nın Termessos'ta yürürlüğe girdiği M.S. 212 yılı ortalarında veya sonlarına doğru dikildiğine işaret etmekte, dolayısıyla Orthagoras'ın sulama sistemiyle ilgili hidrolik düzenlemeyi en erken 212 yılı veya sonrasında gerçekleştirdiğini göstermektedir. Heberdey da kanalların M.S. 229 veya 230 \pm 4 *probulos*'u, *Eirenarkhos* Tiberius Claudius Zenodotianos Mol(l)ianos'un ana kanal boyunca tanrılara dört adak sunağını diktği sırada var olduğu görüşündedir (Heberdey 1934: 742).

Roma İmparatorluğu'nun genel bir ekonomik kriz sürecini yaşadığı M.S. 3. yüzyılın söz konusu yerleşme için, sönmeye yüz tutan diğer Anadolu

lik uygulaması olduğu malumdur. En güzel örneğini de E. Petersen'in vurguladığı (Lanckoronski 2005: 19) gibi, Perge'nin sütunlu caddelerinin ortasından geçen su kanalları oluşturuyordu.

¹⁸ *Eirenarkhos/eirenarkhes*'ler görev yaptıkları bölgenin ve antik yerleşmenin öncelik ve özellikle güvenliğinden sorumlu üst düzey yöneticiler, bir tür jandarma komutanlarıydılar.

kentlerinin aksine, bir gelişme ve refah dönemi olması rastlantı değildir. Bu durum ancak, Orthagoras'ın su verimini artırmak amacıyla sisteminde bazı iyileştirmeler yaptırdığı su kanallarıyla açıklanabilir. Nitekim Heberdey'ın da belirttiği (Heberdey 1929: 8) gibi, yerleşmenin ana caddesinin düz kanal boyunca uzanması ve kamu yapılarının bu eksen üzerinde sıralanması kanallara verilen değeri açığa vurmaktadır. Öte yandan, düz kanalın çevresinde yukarıda sözünü ettiğim adak sunaklarının yer alması da anlamlı ve son derece ilginçtir. Heberdey bunu da kanallara verilen önemin diğer bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Anlaşılan odur ki yerleşme dokusunun gelişim sürecinde ana cadde kadar, belki daha da fazla, su kanalları, özellikle düz kanal belirleyici bir rol oynamış, yerleşme planına damgasını vurmuştur. Söz konusu su kanalları bazı değişikliklerle, örneğin çeşitli yerleri betonlanarak bugün dahi Yukarıkaraman köylüleri tarafından kullanılmakta, Kırkgözler Kaynakları'ndan Roma Çağı'na ait aynı ana kanalla getirilen su Antikçağ'da ve Bizans Devri'nde olduğu gibi günümüzde de hayat ve bereket vermeye devam etmektedir (Res. 10, 11).

Traverten zeminli arazinin geçirgen yapısı ve iklim özelliklerinden kaynaklanan susuzluk sorunu yerleşmenin âdeta simgesi sayılabilecek su kanallarıyla köklü bir şekilde çözümlenmiştir. Ayrıca, ören yeri ve çevresinde gene susuzluğa bir çare olarak meydana getirilmiş kuyulara rastlanmaktadır. Bu antik kuyuların tipik bir örneğini yerleşmemizin bulunduğu mevkiye adını veren, köyün en eski kahvehanesinin yakınlarındaki "Uzunkuyu" oluşturmaktadır¹⁹ (Res. 4). Esasen Antikçağ'da inşa edildiğini tahmin ettiğim, Geç Antikçağ/Erken Bizans Dönemi'nde tamirat gördüğü anlaşılan, hatta Yukarıkaraman köylüleri tarafından çeşitli onarımlarla oldukça yakın tarihlere kadar kullanıldığı gözlemlenen bu merdivenli kuyunun içinde hâlâ su bulunmaktadır. M. Güçlü'nün bir notundan Döşemealtı Ovası'nda biri Duacı köyü kuyusu, diğeri ise Ahırlıkuyu olmak üzere bu tür merdivenli antik kuyuların iki örneğinin daha olduğunu öğreniyoruz (Güçlü 2006: 314 n. 5).

Profan yapılar gibi dinsel yapılar hakkında da çok az bilgiye sahibiz. Başlıca bilgi kaynaklarımız olan modern gezginler, yazıtlar ve arkeolojik kalıntılar bize bu konuda sınırlı ölçüde yardımcı olmaktadır. Adak ve mezar yazıtlarında Phoibos (Apollon), Apollon Patroos, Artemis, Artemis Agrotera, Bakkhos, Eleuthera, Hermes, Nemesis Adrasteia, Sozon, Tykhe Agathe ve Zeus Solymeus gibi tanrı adlarına rastlamaktayız. Ancak, bunlardan sadece

¹⁹ Adı ören yerini tarif etmek için kullanılmasına karşın Uzunkuyu'dan P. v. Tschihatscheff (Tschihatscheff – Kiepert 1867: 21) ile J. Davis (Davis 2006: 170) dışında başka bir modern gezgin veya araştırmacının söz etmemesi ilginçtir.

Hermes'in yerleşmede bir tapınağının var olma olasılığı güçlüdür; Artemis'in de burada bir tapınağı olabileceğini düşünüyorum²⁰.

Antikçağ'dan günümüze ulaşan en görkemli ve en ilgi çekici mimarlık kalıntısı ören yerinin tapınak planlı yegâne yapısı olma özelliğini taşıyan yapıya ilişkindir (Res. 12). Şimdi Ören Mahallesi'nin ortasında, tarlaların içinde kalmış ve son yıllarda çevresi yasatanımaş şahısların pervasızca inşa ettikleri evlerle kuşatılmış olan, bezemelerinden dolayı köylülerin "Alalıtaş" diye nitelendirdikleri bu zarif ve önemli mimarlık anıtına ilk dikkat çekenler Spratt ve arkadaşlarıdır. Yapıyı bilim dünyasına ilk tanıtan araştırmacı ise G. Moretti'dir (Moretti 1921: 135-141). Söz konusu yapı Moretti'den yaklaşık 70 yıl sonra S. Bulgurlu tarafından bir yüksek lisans tez çalışması olarak yeniden ele alınmıştır. Yapının özellikle mimari bezemelerini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, anıt üzerindeki şimdiye değin yapılmış en geniş kapsamlı araştırmadır. Yaklaşık 14,60 x 8,55 m ölçülerinde, ana cephesi merdivenli bir *podium* üzerinde yükselen, dört sütunlu bir *prostylos* tapınak görünümüne sahip, Korint düzeninde inşa edilmiş, Suriye tipi alınlıklı yapının (Res. 13 a-b) ilginç bir özelliği vardır. *Pronaos*'taki, Attik-İyon kaideli ve gövdeleri spiral yivli sütunları taşıyan postament'lerin ana cepheleri Herakles'in "On İki Ödevi"nden "Nemea Arslanı", "Keyneia Geyiği" ve "Erymanthos Yaban Domuzu" mücadelelerini temsil eden kabartma betimlerle süslüdür. Yapının plan açısından en yakın benzeri Termessos kent merkezindeki N2 Tapınağı'dır. Myra'daki mezar tapınağı, Patara'daki Marcia ve Akdam mezar tapınakları, Side'deki Batı Mausoleum'u ve Iasos'taki, yanlışlıkla "macellum" olarak nitelendirilen *mausoleum* da bu yapının yakın benzerleridir. Bir inşa veya ithaf yazıtı taşımadığından fonksiyonu tartışmalı yapının mezar anıtı (*heroon*), tapınak veya mezar tapınağı olabileceği yönünde üç ayrı görüş mevcuttur. Söz konusu yapının fonksiyonu gibi tarihi de tartışmalı olup M.S. 2. veya 3. yüzyıllara tarihlenebileceğine ilişkin görüşlerin yanı sıra, M.S. 1. yüzyıla ait olduğuna dair bir görüş de vardır.

Kamu yapıları gibi, özel konutlardan da çok az iz kalmıştır. Alalıtaş'ın kuzeydoğusunda, bu yapı ile yakınlarındaki nekropol alanı arasında kalan kesimde eski eser kaçakçılarının sondajları ve özellikle son yıllarda yoğun yapılaşmadan dolayı artış gösteren temel hafriyatlarıyla ortaya çıkmış, bazı-

²⁰ Birkaç mezar yazıtında tapınağı mezar cezasını tahsile yetkili kasa olarak anılan Zeus Solymeus, özellikle Termessos antik kenti olmak üzere yörede baştanrı mertebesindedir. Yerleşmemizin Termessos'un çok yakınlarında yer almasını göz önünde tutarak, söz konusu yazıtlarda kastedilen Zeus Solymeus Tapınağı'nın Termessos'taki Zeus Solymeus Tapınağı olduğunu tahmin etmekteyim.

ları *in situ* durumda birçok kapı sögesi, lento ve eşik taşı görülmektedir (Res. 14). Özel konutlara ait olduğunda şüphe bulunmayan bu kalıntılar antik yerleşmenin konutlarının yer aldığı mahallelerden hiç değilse birinin yerini belirlememize imkân sağlamaktadır.

Antik yerleşmenin modern gezgin ve araştırmacıların nispeten ayrıntılı bilgiler vermeleri dolayısıyla hakkında en fazla bilgiye sahip olduğumuz yeri nekropolüdür. Kaynaklarımızın hepsi nekropolün oldukça büyük ve yaygın bir nekropol olduğunda birleşmektedir. Gerek E. Th. Daniell tarafından meydana getirilmiş olan kent planından gerek gezgin ve araştırmacıların kayıtlarından yerleşmenin biri doğuda, eski yol ile Evdir Hanı çevresinde; diğeri ise güneyde, Güney Yolu ile batıdaki Kuruçay dere/sel yatağı arasında, yani Uzunkuyu Kahvesi-Karınçalıklıalan dolaylarında olmak üzere iki nekropolünün bulunduğu anlaşılmaktadır (Res. 9). Fakat her iki nekropol de bugün tarla, bahçe, ağıl ve evlerin altında kalmıştır. Kaynaklarımızdan edindiğimiz bilgilere göre nekropollerde egemen mezar türünü, sayılarının pek çok olduğu özellikle vurgulanan lahitler oluşturuyordu. Bunlar ana ulaşım yollarıyla bağlantılı ve bir tür *via sacra* niteliğini taşıyan nekropol caddelerinin iki yanlarında, ikişer sıra halinde dizili olarak durmaktaydı. Gezginler ile araştırmacılar lahitlerin tümünün yerli kaba taştan (kireçtaşından), büyük ebatla yapılmış, özensiz bir işçiliğin ürünü ve geç bir devre ait olduklarını vurgulamaktadırlar. Gene bu bilgi kaynaklarımızdan lahitlerin çoğunun yazıt taşıdığını, ancak yazıtların kavkı içeren gözenekli kireçtaşından dolayı genellikle bozulmuş, hatta bir kısmının okunamaz durumda olduğunu öğreniyoruz. Lahit tekneleri, ellerinde çelenk tutan Nike'ler, cenaze yemeği (*symposion*), öküz arabası, Medusa başı, yuvarlak kalkan gibi kabartma tasvirlerle süslüydü. Egemen lahit tipini ise, "Termessos Tipi Lahitler" olarak nitelendirdiğim kalkanlı lahitlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır (Res. 15). Kaynaklarımızdan öğrendiğimize göre lahitlerin yanında mezar yapıları (anıt-mezarlar) diğer bir mezar tipini teşkil etmekteydi. Ayrıca, en büyük iki tanesi Doğu Nekropolü'nde olmak üzere, traverten molozlarının yığılmasıyla oluşmuş irili ufaklı tepeciklere rastlanmaktadır²¹. Yukarıkaraman çevresinde yaygınlık

²¹ Sözü ettiğim iki büyük tepecikten biri Evdir Hanı'nın kuzeydoğusunda (Res. 16), diğeri ise batısında yer almakta olup kent planında da gösterilmişlerdir (Res. 9). Batıdaki tepeciğin önemli bir kısmı bundan birkaç yıl önce tıraşlandı. Yukarıkaramanlılardan Evdir Hanı'nın kuzeybatısında üçüncü bir tepeciğin olduğunu fakat bunun ortadan kaldırıldığını öğrendim. İlginç olan husus, Evdir Hanı çevresindeki bu yığma taş tepeciklere R. Paribeni ve P. Romanelli'den başka bir araştırmacı ya da gezginin değinmemesidir. Tepeciklerin tümülüs mezarlar olabileceğini belirten İtalyan araştırmacılar bunların yüzeylerinde sadece Roma ve Bizans çağlarına ilişkin az sayıda keramik parçasının görüldüğünü kaydetmektedirler (Paribeni – Romanelli 1915-1916: 227 vd.).

gösteren ve Nebiler'e doğru kızılçam ormanları arasında uzaktan, Antalya-Korkuteli karayolundan dahi fark edilebilen bu yapay tepelikler –en azından Doğu Nekropolü'ndeki iki büyük tepelik– tümülüs olabileceği gibi, bunların Antikçağ'da Düzlerçamı Ovası'ndaki yoğun tarım faaliyetlerinden artakalan, toplama taşların tarla kenarlarında oluşturduğu tepelikler olma olasılığı da vardır. Söz konusu yapay tepelikler ister tümülüs mezar isterse yoğun tarıma tanıklık eden taş yığınları olsun, yerleşmemizin ne denli büyük potansiyele sahip güçlü bir yerleşme, halkının da ne kadar varlıklı bir halk olduğuna açıkça işaret etmesi dolayısıyla son derece ilginçtir.

Antik Çağ'a ait kalıntılar gibi, Bizans Devri kalıntılarının da neredeyse hepsi ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki, bugün ören yerinde Bizans Çağı'ndan kalma, belirgin iz veren herhangi bir yapı kalıntısına rastlanmamaktadır. Mevcut kalıntılar niteliği saptanamayan bazı duvarlar ile sütun başlık ve gövdeleri gibi mimari elemanlardan ibarettir (Res. 17). Şimdiye değin ele geçen, Erken Bizans Dönemi'ne ilişkin birkaç yazıttan da Bizans yapıları hakkında bilgi edinemiyoruz. Keza modern gezgin ve araştırmacıların bir kısmı Bizans Çağı kalıntılarına hiç değinmezken, bir kısmı sınırlı bilgiler vermektedir. Bizans Devri kalıntıları hakkında en dikkate değer bilgileri H. Rott'un Anadolu'nun Hristiyanlık dönemi anıtlarını konu alan çok önemli eserinde (Rott 1908: 29 vdd.). Rott'a göre yerleşmenin ilk yayılma, asıl gelişme dönemi Bizans Çağı'dır.

Günümüze ulaşan yapı kalıntılarının yok denebilecek kadar azlığının yanı sıra, modern gezgin ve araştırmacıların Bizans Devri kalıntıları olarak hemen hemen sadece kilise kalıntılarına –o da yüzeysel bir şekilde– değinmeleri, kentin diğer yapıları, cadde, sokak, meydan gibi öğeleri, fonksiyon alanları (örneğin, konutların yer aldığı mahalleler, nekropoller) hakkında ise hiç bilgi vermemeleri antik yerleşmenin aksine Bizans yerleşmesinin arkeolojik açıdan ve şehircilik bakımından genel bir rekonstrüksiyonunu yapmamıza imkân sağlamamaktadır.

Yukarıkaraman'daki Bizans yerleşmesinin en belirgin özelliklerinden biri antik yerleşme gibi, tahkimatsız ve oldukça büyük, yaygın bir yerleşme olmasıdır (Res. 9). Kesin olarak gözlemlenen diğer bir özelliği de su kanallarıyla ilgilidir. Antikçağ'da yerleşmemizin planı üzerinde etkili olacak, ona damgasını vuracak kadar önem taşıdığı anlaşılan su kanallarının öneminin ve bu belirleyici fonksiyonunun Bizans Çağı'nda da devam ettiğinde kuşku yoktur.

Bizans Devri'ne ilişkin yapılar arasında önemli bir yer tuttuğu anlaşılan kiliselerden günümüze en küçük bir iz dahi kalmamıştır. Bunların sayısı

hakkında net bir bilgiye sahip değiliz. Spratt ekibinin kent planı dikkate alınırsa en azından üç kilisenin varlığı kesindir. Söz konusu plana göre bu kiliselerden iki tanesi Antalya-İstanoz (Korkuteli) yolunun kuzeyindeydi (Res. 9). Yapılardan biri planda “B” koduyla işaretli olan düz kanalın kuzeyinde, yerleşmenin Kuzey Mahallesi’nde (?) bulunmakta ve mevki itibarıyla Evdir Hanı’nın güneybatısına düşmekteydi. Diğer düz kanalın güneyinde, yerleşmenin merkezinde, kent planında “C” koduyla “Mausoleum” olarak gösterilmiş tapınak planlı yapının (Alalıtış’ın) kuzeybatısında yer alıyordu. Üçüncü kilise ise Antalya-İstanoz yolunun güneyinde bulunmakta olup Antikçağ’da büyükçe bir nekropol olduğu anlaşılan Güney Nekropolü’nün doğu kesiminde inşa edilmişti (Res. 9). Spratt ve arkadaşlarının, özellikleri hakkında herhangi bir bilgi vermedikleri, 19. yüzyılda, hatta 20. yüzyılın başlarında henüz tanımlanabilir durumda oldukları anlaşılan bu kiliselerin şimdi yerlerini dahi saptamak mümkün değildir. H. Rott, bile üçünün de bazilika planlı olduğunu belirttiği söz konusu kiliselerden sadece iki tanesini bulabilmiştir (Rott 1908: 30); fakat bunların tarihi hakkında bir şey söylememektedir. Spratt ekibinin erken dönem kiliselerinden söz etmelerine (Spratt – Forbes – Daniell 2008: I 228), ayrıca Rott’un güneydeki kiliseyle ilgili tanımına (sütunlu bazilika olduğunu vurgulamaktadır [Rott 1908: 30]) dayanarak üç kilisenin de Erken Bizans Dönemi’ne ait olduklarını kabul edebiliriz.

Dinsel yapılar gibi Bizans yerleşmesinin sivil yapılarından da günümüze hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Yalnız, son yıllarda yoğun inşa faaliyetlerinden dolayı makilerin kesilmesiyle ortaya çıkan bir zeytinyağı/şarap işliği Bizans sivil mimarlığının bir örneği olarak zikre değerlidir (Res 18).

Ören yerinde Bizans Çağı’na ilişkin özgün mezar örneklerine rastlanmamaktadır. Modern gezgin ve araştırmacılar da Bizans Devri nekropollerine hiç değinmemekte, mezar türleri hakkında ise çok az bilgi vermektedirler. Bizans Çağı’nda antik nekropoller kullanılmaya devam etmiş olmalıdır. Nekropollerdeki egemen mezar türünü Antikçağ’da olduğu gibi lahitlerin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ekibimizin 1989 yılında bulduğu ve 1991 yılında yayımladığı lahitlerden biri (İplikçioğlu – Çelgin – Çelgin 1991: 30 vdd. no.16) aslen antik bir lahit olmakla birlikte, Erken Bizans Dönemi’nde de kullanılmıştır (Res. 15). Mezarın M.S. 5. yüzyıla tarihlediğimiz, ilk ve son satırlarında haç işaretleri bulunan yazıtından Kyriakos adında bir Hristiyanın antik lahdi üzerindeki özgün yazıtı kazıtıp yerine kendi yazıtını hâkkettirmek suretiyle mülkiyetine geçirdiği ve aile mezarı olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu örnek Antikçağ’a (Paganizm dönemine) ait bazı lahitlerin Geç Antikçağ’da (Erken Bizans Dönemi’nde) Hristiyanlar tarafından

sahiplenilerek yeniden kullanılmış olduğuna tanıklık etmesi dolayısıyla önemli ve ilgi çekicidir.

Antik yerleşmenin hemen hemen tüm gezgin ve araştırmacıların vurguladıkları büyüklüğü ve görkemi buraya bir kent gözüyle bakılmasına neden olmuştur. Fakat yerleşmemiz bağımsız bir siyasi birim, bir *polis* değil kırsal-tarımsal bir yerleşme olup kuş uçuşu 10 km kadar batısında yer alan Termessos (Güllük/Güldere Dağı)'a bağlıydı ve büyük olasılıkla, bu antik kentin *peripolion* olarak nitelendirilen, özel statüye sahip *kome*'lerinden birini oluşturuyordu²²; Heberdey tarafından ortaya atılan ve genel olarak kabul gören bir teoriye göre adı da "Anydros" olmalıydı (Heberdey 1929: 15; Heberdey 1934: 737) (Res. 7). M.S. 3. yüzyılda Orthagoras adlı bir *eirenarkhos*'un, sisteminde hidrolik düzenlemeler yaptırdığı su kanallarıyla gerçekleştirilen sulamalı yoğun tarım yerleşmenin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamış, böylece, uzunca bir sessizlik döneminden sonra altın çağını yaşayan Anydros Termessos'a bağlı *kome*'ler içinde sivrilerek teritoryumdaki en büyük ve en önemli *kome* (*peripolion*) haline gelmiştir. Bununla da kalmamış, ana kentin iâşesinin önemli bir kısmını karşılayan hububat ambarını oluşturmuştur²³. M.S. 4. yüzyıl yerleşmemizin tarihinde ikinci gelişim çağıdır. H. Rott'a göre ise asıl gelişim çağı budur (Rott 1908: 30). Yörede Hristiyanlığın kök salmaya başlaması da *Peripolion* Anydros'un gelişme sürecini olumlu yönde etkilemiştir. M.S. 5. yüzyılın başlarında kentleşme sürecini tamamladığı anlaşılan *kome* çok büyük bir olasılıkla II. Theodosius zamanında (H. Rott'a göre 421-431 tarihleri arasında [Rott 1908: 30]), imparatorun karısı Aelia Eudocia veya İmparator Arcadius'un karısı Aelia Eudoxia'nın onuruna "Eudokias" adını alarak Termessos teritoryumu içinde *polis* (kent) statüsüne (Eudokias Polis) kavuşmuştur²⁴ (Res. 7). Güçlü bir olasılıkla, M.S. 448-458 yılları arasında da, Termessos piskoposluğundan ayrılarak ayrı bir piskoposluk haline gelmiştir. Böylece, yeni kentin adını (Eudokias) taşıyan *dioikesis*'in merkezini oluşturan ve artık doruk noktasına ulaşmış bulunan yerleşmemiz için gelişim sürecinin

²² Krş. *TIB* 8, 442, s.v. "Anydros"; 533, 534, s.v. "Eudokias (2)"; Hild 2005: 58. Termessos teritoryumunda şimdiye değin sadece iki *peripolion* kesin olarak saptanabilmiş olup bunlardan biri, Saklıkent yolu üzerindeki Kelbessos (Ahırtaş), diğeri ise Doryan yakınlarındaki Neapolis (Keldağ/Göldağ)'tir (Res. 2, 7). Araştırma ekibimizin bilim dünyasına kazandırdığı Kelbessos ve Neapolis'in *peripolion* statüsü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İplikçioğlu 1999: 311-313; İplikçioğlu 2004: 115-121; Hild 2005: 58, 64.

²³ Termessos'un M.S. 3. yüzyılda Roma İmparatorluğu genelinde yaşanan ekonomik krizi atlatabilmesindeki etkenlerden biri, belki de en önemlisi, kuşkusuz, Anydros gibi bir *kome*'ye sahip olmasıdır.

²⁴ *Peripolion* Anydros'un gelişerek Eudokias Polis'e dönüşme süreci başka bir yazıma konu olacaktır.

son noktası M.S. 7. yüzyıldır. Söz konusu çağda Eudokias'ın M.S. 6. yüzyıldan itibaren önemini tamamen yitirdiği anlaşılan ana kent Termessos'u temsil eder konuma geldiği görülmektedir.

Siyasi tarihte hiçbir iz bırakmamış, buna karşılık, bugün dahi 1800 yıllık bir gelenek olarak hâlâ kullanılmaya devam eden antik su kanallarıyla uygarlık ve teknoloji tarihine adını yazdırmış olan, ayrıca Hristiyanlık ve Kilise tarihi açısından önem taşıyan kültür mirası Anydros-Eudokias modern gezgin ve araştırmacıların kayıtlarından anlaşıldığına göre 20. yüzyıla gelinceye değin depremlerin olası etkileri²⁵ dışında önemli tahribata uğramıştır. 20. yüzyılın başlarında durum değişmiş, ören yerindeki kalıntıların yağmalanma süreci başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, 1913 yılında Antalya ve çevresinde araştırmalar yapan R. Paribeni ve P. Romanelli'nin bir anekdotu o tarihlerde Emdir Hanı çevresindeki Antikçağ-Bizans kalıntılarını hedef alan saldırıların ne denli yoğun olduğunu çarpıcı bir biçimde göstermesi dolayısıyla önemli ve ibret vericidir. Paribeni ile Romanelli ören yerinin gerek yeni yapı ya da mezar inşası gerek yol onarma amacıyla taş arayanların en çok dadandıkları yerlerden biri olduğuna dikkati çekmekte ve daha önce buraya gelenlerin gördükleri yazıtlardan birçoğunu bulamadıklarından yakınmaktadır. Kendilerinin de yeni yazıtlara rastladıklarını, bunların kazıdan yeni çıkarılmış (!) ve yol bakımı ile ufak bir köprünün yapımı için ayrılmış taşlar olduğunu belirten İtalyan araştırmacılar Antalya mutasarrıfına ricada bulunarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yol yapım işlerini üstlenmiş olan Fransız şirketine bağlı müteahhidin "barbarlıklarını" (!) durdurmayı başarmasını temenni etmektedirler (Paribeni – Romanelli 1915-1916: 79 vd.). Osmanlı'nın son dönemlerindeki, yabancı bilim insanlarını dahi insafa getiren ve isyan ettiren bu hadise ile günümüzdeki eski eser yağmacılığını mukayese ettiğimizde, aradan geçen yaklaşık bir asırlık süreçte kültür varlıklarımızın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusunda pek de fazla bir şeyin değişmediğini üzülmeye görüyoruz.

1950'li yıllarda başlayan ve özellikle İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa gibi büyük kentlerimizi bugün artık yaşanmaz hale getiren, kırsal kesimden şehre göç olgusu tarihî ve arkeolojik kalıntıların bulunduğu ören yerlerini de olumsuz yönde etkilemiş, yerleşme yerlerinin veya yakın çevrelerinin istila edilmesine yol açmıştır. Emdir Hanı yakınlarındaki Antikçağ-Bizans yerleşme-

²⁵ Yukarıkaraman'daki Antikçağ-Bizans yerleşmesi hakkındaki önemli bilgi kaynaklarımızdan gezgin L. A. O. de Corancez üst üste yığılmış bina enkazlarını bir depremin yıkıcı etkisine bağlamaktadır (de Saint-Martin 1852: 165). Fakat C. Ritter de Corancez'nin bu düşüncesinin hiçbir kanıtı dayanmadığı ve bir varsayım olmaktan öteye gitmediği görüşündedir (Ritter 1859: 672).

si de bu durumun en çarpıcı biçimde görüldüğü yerlerden biridir. 1950'lerde Yukarıkaraman köyünün 7 km kadar batı-güneybatısındaki eski (ilk kuruluş) yerinden (İçkaraman/İçerikaraman) yerleşmemizin kalıntılarının bulunduğu yere (Uzunkuyukahvesi/Evdirhan) nakledilmesi ve bu göçün neden olduğu yapılaşmaya uzun yıllar oy uğruna göz yumulması tahribatın boyutlarını daha da artırmış ve böylece tahribat zamanla talana dönüşmüştür. 1989 yılında ören yerinde gerçekleştirdiğimiz epigrafik-tarihî coğrafi yüzey araştırmaları sırasında Yukarıkaraman köylülerinin yaptığı, akıllara durgunluk verici boyutlardaki eski eser tahribatına tanık olmuştuk²⁶. Durumu hemen Antalya Müzesi Müdürlüğü'ne bildirdik ve asıl görev yeri Termessos olmakla birlikte sorumluluk alanı içinde Yukarıkaraman'ın da bulunduğu bekçinin etkisiz kaldığını belirterek Anydros-Eudokias için ayrı bir bekçinin görevlendirilmesini önerdik. Müze müdürlüğünün görevlendirecek bekçisi olmaması nedeniyle bu arzumuz gerçekleşemedi. Fakat 1993 yılında, İstanbul Üniversitesi Antalya Bölgesi Arkeoloji Araştırmaları İstasyonu Müdürü ve Kültür Bakanlığı Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Üyesi Prof. Dr. Halûk Abbasoğlu ile birlikte yaptığımız girişim sonucunda, henüz tescil edilmemiş durumdaki bu önemli Antikçağ-Bizans yerleşmesi ve piskoposluk merkezinin bulunduğu yerin "Birinci Derecede Arkeolojik Sit Alanı" olarak tescil edilmesini sağlayabildik. Bu sayede, Yukarıkaraman'daki eski eser yağması tamamen engellenemese de, hiç değilse bir süre (dokuz-on yıl) için yoğun yapılaşmanın önüne geçilebildi. Ancak 2002 yılında başlayan, kıyıların, ormanların, sulak alanların, sit alanlarının yağmalanması sürecinden Anydros-Eudokias da nasibini aldı ve gözle görülür bir duraksama müşahede edilen yapılaşma yeniden hız kazandı. Özellikle son iki-üç yıldır yapılaşmanın tamamen kontrolden çıktığı görülmekte, başta "Alalitaş" olarak adlandırılan, kabartmalı postament'leriyle mimarlık tarihinde özel bir yere sahip tapınak/mezar anıtı ve çevresi olmak üzere ören yerinin her tarafı, mantar biter gibi çarçabuk konduruluviren, estetik yoksunu yasa dışı yapılarla doldurulmakta²⁷ (Res. 19-20). Kişisel çıkarlarından başka bir şey düşünmeyen, gözlerini para hırsı bürümüş rantçılar, arazi yağmacıları hiçbir denetim ve yasal müdahaleyle karşılaşmadıklarından sit alanında at oynatmakta, açtıkları temel çukurlarıyla, zaten her bir yanı delik deşik edilmiş ören yerinin altını üstüne getirmekte²⁸. Öyle ki, ören yeri artık

²⁶ Daha sonraki ziyaretlerimde de 1989 yılında gördüğümüz kalıntılardan bazalarına, örneğin dokümantasyonunu yaptığımız yazıtlı lahitlerin bir kısmına rastlayamadım.

²⁷ Yasatanımlar son zamanlarda cüretkârlıklarının dozunu öylesine artırdılar ki, bunlardan biri eşsiz bir sanat şaheseri olan Alalitaş'ın 5 m ötesine diktiği evinin inşaatından artakalan keresteleri arkeologlarla alay edercesine, güzelim antik yapının üzerine atma küstahlığını dahi gösterdi.

²⁸ Ören yerinin istilası ve yasa dışı inşaat furyası, yetkili idari ve adli mercilerin de bu duruma aldırış etmemesi nedeniyle Yukarıkaraman'da araziye talep patlaması yaşanmakta, arsa fiyatları birkaç yıl

ören yeri olma niteliğini ve kimliğini tamamen yitirmiş, tanımlanamayacak bir durumda olup burayı ziyaret edenlerin bir zamanların göz alıcı antik yerleşmesi, Bizans kenti ve piskoposluk merkezinden geriye sadece, ne olduğu belirsiz duvar parçaları, bazı mimari elemanlar, birkaç lahit veya lahit parçasının kaldığını gördüklerinde büyük bir hayal kırıklığı yaşamamaları mümkün değil. Eskiden soygunculuğun, yağmacılığın da bir raconu vardı. Kaçak kazılar gibi, kaçak binalar da geceleri lüks lambaları ışığında yapılırdı. Şimdi bu işler ülkeye musallat olan küresel paracı zihniyetten yüz bularak pervasızca güpegündüz, alenen yapılıyor, en küçük bir utanma ve sıkılma duymadan.

Son söz olarak şunları söylemek istiyorum: Atalarımızdan bize bir kültür mirası olarak kalmış, bu ülkenin bir tapu senedi olarak bizim namusumuza emanet edilmiş olan Anydros-Eudokias âdeta haritadan silinmiş, gelecek kuşaklarımızdan sorumsuzca kopartılmıştır. Oysa Anydros-Eudokias'ın yanı başında yükselen ve bugün ne yazık ki oldukça harap, bakımsız ve kaderine terk edilmiş bir durumda bulunan Evdir Hanı'nın yapımı sırasında atalarımız Selçuklu Türkleri biz torunlarının gösterdiği hoyratlığı göstermemişler, hanı, ellerinin altındaki Antikçağ-Bizans yerleşmesine hemen hemen hiçbir zarar vermeksizin, ören yerindeki kalıntılardan çok az devşirme taş kullanarak, duvarlarını büyük ölçüde özgün taşlardan örerek inşa etmişlerdir²⁹. Torunları olmaktan gurur duyduğumuz, sanata ve eski eserlere saygılı, hoşgörülü, akılcı bir dünya görüşüne sahip Selçukluların sekiz yüz yıl önce tarihe karşı gösterdikleri saygıyı biz bugün, modern çağda gösterememiş, onları örnek alamamışız. Bu bizim ayıbımız ve utancımız. Başka Anydros-Eudokias'ların, Allianoı'ların, Hasankeyf'lerin feda edilmemesi için başta yetkili mercilerimiz olmak üzere ulusça gaflet uykusundan artık uyanmamız gerekiyor. Üzerimizdeki ölü toprağından bir an önce silkinip, bize bütüncül tarih ve eski eserleri koruma bilincini aşılamaaya çalışan Ulu Önder'imiz Mustafa Kemal Atatürk'ün çocuklarına yaraşır bir ulusal kültür politikasına kavuşarak, dünyanın gözünü kamaştıran, birbirinden değerli kültür varlıklarımıza sahip çıkmalı, onları baraj, santral yapımı, kentleşme uğruna harcamamayı ilke

öncesine kıyasla üçe, dörde katlanmış durumda bulunmakta. Rantçılar ören yerini yağmalamakla kalmıyor, Düzlerçamı ormanlarını kooperatif evleriyle yok ediyorlar.

²⁹ Bu özellik ören yeri hakkında ayrıntılı ilk bilgileri elde ettiğimiz Spratt ekibi tarafından da dile getirilmekte, Evdir Hanı'nın inşasında kullanılmış olan taşların çevredeki ören yerinden devşirme taşlar değil bu yapı için özel olarak yontulmuş taşlar olduğu vurgulanmaktadır (Spratt – Forbes – Daniell 2008: I 226). Bu durum yapıyı ayrıntılı bir biçimde tanımlayan K. Erdmann'ı da hayrete düşürmüştür. Spratt ekibinin tespitine gönderme yapan Erdmann'a göre, yakında bir antik kentin yıkıntılarının bulunduğu düşünülürse, yapıda spoli olarak kullanılan malzeme şaşırtacak kadar azdır (Erdmann 1961: 177).

edinmeli, tarih katliamlarına artık “dur” demeliyiz. Ömrünü bu cennet vatanın kurtuluşuna ve Türk Milleti’nin yücelmesine adanmış Büyük Kurtarıcı’mız, Cumhuriyet’imizin ve Modern Türkiye’nin Kurucusu Atatürk’ün bize hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlığı yakalamanın, medeni uluslar ailesi içinde yer almanın yollarından birinin de, tüm insanlığın ortak kültür mirasını oluşturan eski uygarlıklara saygı duymak, onlara ait kalıntıları gene Yüce Ata’mızın arzusu doğrultusunda “özgün işlevleriyle korumak”³⁰ ve gelecek kuşaklara aktarmaktan geçtiğini unutmamalıyız.

Prof. Dr. A. Vedat Çelgin
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü
Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
34134 - İstanbul / Türkiye
celgin@ttnet.com

³⁰ Tarihe yakın ilgi duyan, dolayısıyla arkeoloji, filoloji, paleografi gibi tarihe ışık tutan bilim dallarına da büyük önem veren, ayrıca eski eserlerin korunmasına dair görüş ve düşüncelerini çeşitli vesilelerle dile getiren Büyük Atatürk’ün özellikle, 9 Mart 1930 tarihinde Aspandos tiyatrosunu ziyareti sırasında şu sözleri çok çarpıcı ve ders çıkarmamız gereken niteliktedir: “Tarihî eserleri yaşatabilmek için bu eserlere maksatları istikametinde hayat kazandırmalıyız.” (N. Başgelen, “Atatürk’ün Yaşamında Eski Eserler, Müzeler, Arkeoloji ve Kazılar”, *Arkeoloji ve Sanat*, 87, 1987, 3). Yüce Önder’imizin bu fikirlerinin çağdaş korumacılık anlayış ve yaklaşımlarıyla ne denli örtüştüğünü takdirlerinize bırakıyorum.

Anydros-Eudokias

A Cultural Heritage Breathed by Water, Destroyed by Human Hand and Some Observations

The subject of this paper is the settlement of Anydros-Eudokias, which is one of the most remarkable examples that realized the wishes of Gaius Plinius Secundus (23-/24-79 AD), that is, the display of water's power, as the source of human life.

Anydros-Eudokias is located 17 km northwest of Antalya city center, on the Düzlerçamı plain. The highway that connects Antalya to Korkuteli (E87) divides the settlement (the former Yukarıkaraman village) into two quarters (Figs. 1-2). Most of the Classical-Byzantine remains are in Ören Mahallesi, while a small portion is to be found Karaman Mahallesi, both of which belong to Düzlerçamı resort. Old maps, travel books and earliest scientific publications name the site as "Uzunkuyukahvesi" or "Evdırhan", which is less common than the former. The plain on which Yukarıkaraman village lies, formed the eastern border of Pamphylian plain in antiquity, thus our site was in fact a Pamphylian settlement (Fig. 6).

Our primary sources, i.e. the accounts of modern travelers and researchers, make it clear that the site was quite large. They also agree that the remains at the site belong mostly to later periods. That most of the Classical-Byzantine remains were removed without any documentation, and the lack of archaeological excavations and surveys do not allow us to fix the foundation date of the site. A chamber tomb (Fig. 8), however, discovered during a foundation work at Karıncalıkıalan and excavated by the staff of Antalya Museum, provides important clues. The finds from the tomb, especially the red-figure *lekythoi* dated to the 4th century BC, closely resemble to those from the Karaçalı necropolis in the *territorium* of Perge (Aksu), which indicate that the foundation of the site predates the Roman Imperial period.

The most remarkable feature of the site in terms of urbanisation is the absence of a city wall and acropolis. (Fig. 9). This suggests that it was not an

autonomous (*polis*), but a rural-agricultural settlement (*kome*). The site covers an area of ca. 52 hectares and its major architectural feature was a stone-paved (and colonnaded as far as we can judge) main street, of which no single remain exists today (Fig. 9). Surrounding the street were major public buildings, but like the street itself, they completely disappeared, thus we are unable to identify their functions. As nearly all the travelers and researchers, especially Spratt and his team emphasized, the most typical feature of the site is the water channels carved into the rock (Figs. 10-11). Their construction date is unknown, but early in the 3th century AD, the hydraulic arrangement by a certain Orthagoras, an *eirenarch*, changed the fate of the drought-stricken settlement and played an important role in its development. These channels make a mark on the plan, and can easily be considered as the symbol of the settlement. Even today, they are still in use with some minor changes. Wells, built as a measure against drought, are encountered at and around the site. One of these ancient wells named “Uzunkuyu” is a typical example (Fig. 4). The most sumptuous ancient architectural feature survived is a building with a temple-like plan, which is named as “Alahtaş” by the villagers (Figs. 12-13). There are three interpretations, indentifying it as a tomb monument, temple or a temple tomb. The settlement has two necropoleis (Fig. 9), one in the east (Eastern Necropolis) and the other in the south (Southern Necropolis). They are dominated by the sarcophagi as the most common tomb type (Fig. 15). The large piles of stones at and around the site may be either tumuli or small mounds formed by the stones collected in the course of intensive farming on the plain (Fig. 16).

As is the case with the Classical remains, Byzantine ruins were almost removed. Churches, which seemingly had an important place among the Byzantine buildings in the site left no traces. To judge from Spratt and his team’s settlement plan, the existence of at least three churches is certain. It is understood that they were built according to a basilica plan and dated to the Early Byzantine period, judging from the descriptions by Spratt and his colleagues as well as H. Rott. Like the religious buildings, only a small amount of remains survived from the civic ones. An oil/wine workshop, recently unearthed during a construction work, is a fine example of Byzantine civic architecture (Fig. 18). The classical necropolis must have been used in the Byzantine period. A sarcophagus discovered by our team indicate that some sarcophagi of the pagans were re-used by the Christians in Late Antiquity/ Early Byzantine period (Fig. 15).

Absence of a city wall and an acropolis as well as the size and prosperity of the settlement led the travelers and researchers to define it as a city (*polis*). However, it was not a *polis* but a rural-agricultural settlement, i.e. a *kome* and was subject to the ancient city of Termessos (Güllük/Güldere Dağı), located 10 km to the east (Fig. 7). It prospered in the Roman Imperial period and was probably one of the *komai* of Termessian territory that possessed *peripolion* status. R. Heberdey claimed that its name was Anydros.

Thanks to the irrigated farming with the water channels, Anydros lived its heyday in the 3rd century AD and became the largest and the most important *kome* in Termessian territory. It even built grain storehouses in order to supply the mother city. The most important factor that helped Termessos to overcome the 3rd century crisis in the empire was its control of a *kome* such as Anydros. The second heyday of the settlement falls into the 4th century AD, which, according to H. Rott, is the actual era of prosperity. The spread of Christianity in the region contributed the development of *peripolion* Anydros. The urbanisation process came to an end early in the 5th century AD, and probably in the reign of Theodosius II (between 421 and 431, according to Rott), it detached from Termessos and acquired *polis* status under the name Eudokias. In the middle of the 5th century AD (possibly between 448 and 458), established an independent episcopacy apart from Termessos. In the 7th century AD it held such a position that it could represent mother city Termessos, which had already lost its importance.

Anydros-Eudokias did not face a serious destruction save for the possible effects of earthquakes until 20th century. But in the beginning of the century, it was continuously demolished by the people seeking stones for construction of buildings and tombs or road work. In the 1950's the foundation of a new village, namely Yukarıkaraman, speeded up the destruction process. In 1993 the site was registered as "first degree conservation area", which prevented building activity for 9-10 years. After 2002, however, it got out of hand (Figs. 19-20), such that the site lost its identity completely and is now beyond recognition due to intensive construction.

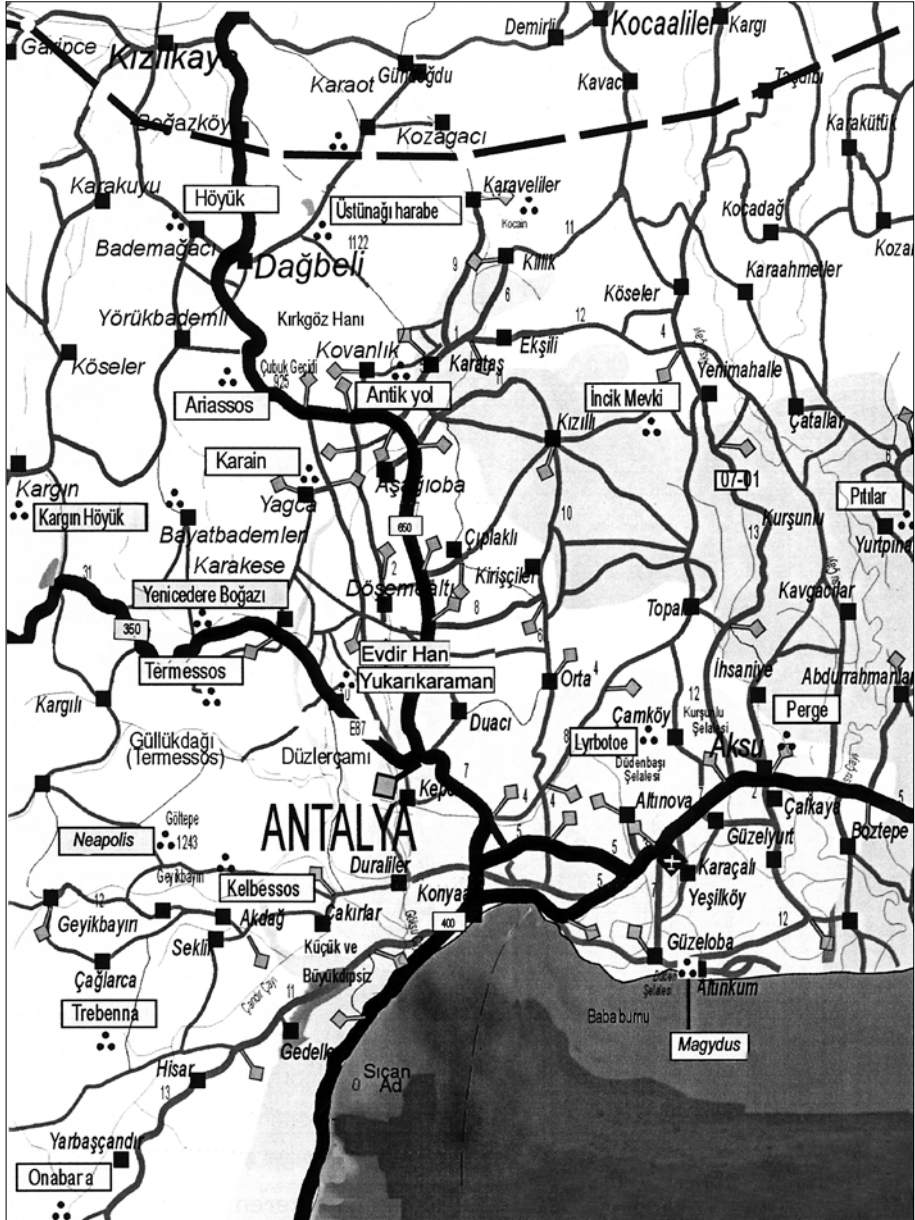
Kaynakça

- Bulgurlu, S.
1989 *Die Ornamentik des Heroon von Yukarı Karaman in Pisidien*, Justus-Liebig-Universität Giessen (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Giessen.
- Çelgin, A. V.
2004 “Coğrafi Koşulların Antik Yerleşmeler Üzerindeki Şekillendirici Etkisine Karakteristik Bir Örnek: Yukarıkaraman (Anydros? - Eudokias?)”, T. Korkut – H. İşkan – G. İşın (eds.), *60. Yaşında Fahri İşık'a Armağan. Anadolu'da Doğdu/Festschrift für Fahri İşık zum 60. Geburtstag*, İstanbul: 239-250.
- Çokay-Kepçe, S.
2006 *Antalya Karaçalı Nekropolü/The Karaçalı Necropolis near Antalya*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Adalya Ekyayın Dizisi 4/Suna & İnan Kıraç Research Institut on Mediterranean Civilizations, Adalya Supplementary Series 4, İstanbul.
- Davis, E. J.
2006 *Anadolu/Anatolica. XIX. Yüzyılda Caria, Phrygia, Lycia ve Pisidia'nın Bazı Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, çev. F. Yılmaz, İstanbul.
- Erdmann, K.
1961 *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts I: Katalog-Text*, Istanbuler Forschungen Band 21/I (Text), Berlin.
- Güçlü, M.
2006 “Batı Toroslarda Dağ Geçitleri”, M. A. Erdoğan (ed.), *Doğumununun 65. Yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan. Tarihin İçinden*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 166, Araştırma-İnceleme Dizisi: 127, İstanbul: 312-346.
- Heberdey, R.
1929 *Termessische Studien*, Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften 69, 3, Wien – Leipzig.
- Hild, F.
2005 „Siedlungstypen im kaiserzeitlichen und spätantiken Pamphylien: Hamaxia und andere nichtstädtische Siedlungen“, G. Huber (ed.), *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse*, 140. Jahrgang 2005/2 = Veröffentlichungen der Kleinasiatischen Kommission 17: Hamaxia, Wien: 57-89.
- İplikçioğlu, B.
1999 „Zum Territorium von Termessos in Pisidien“, P. Scherrer – H. Taeuber – H. Thür (eds.), *Steine und Wege. Festschrift für Dieter Knibbe zum 65. Geburtstag*, Österreichisches Archäologisches Institut, Sonderschriften 32), Wien: 309-314.

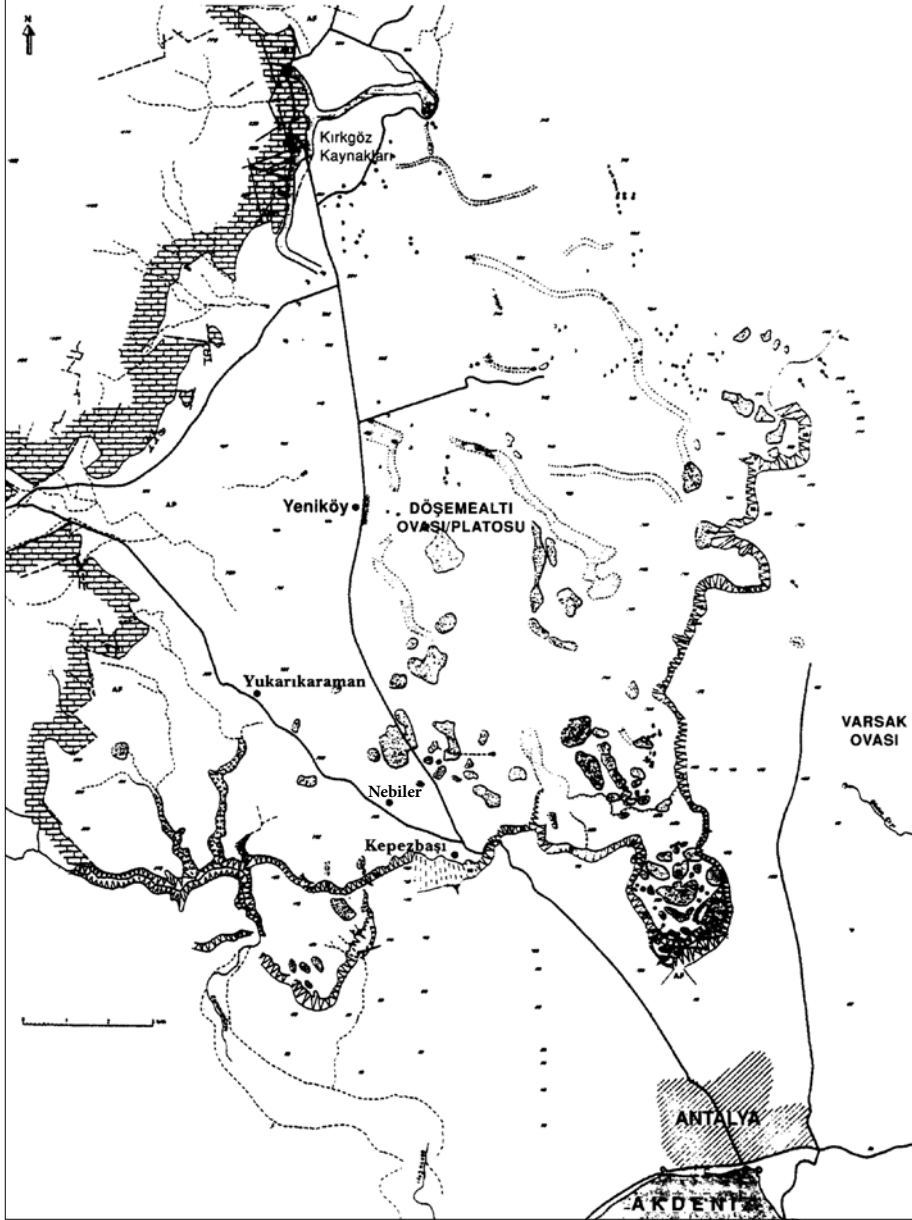
- 2004 „Ländliche Siedlungen und das Territorium von Termessos (Pisidien)“, F. Kolb – E. Müller-Luckner (eds.), *Chora und Polis*, Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 54, München: 103-125.
- İplikçioğlu, B. – G. Çelgin – A. V. Çelgin
1991 *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium I*, G. Dobesch (eds.), Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Sitzungsberichte, 575. Band = Veröffentlichungen der Kleinasiatischen Kommission, Wien.
- Lanckoronski, K.
2005 *Pamphylia ve Pisidia Kentleri I: Pamphylia*, çev. S. Bulgurlu Gün, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Çeviri Dizisi: 2, İstanbul.
- Moretti, G.
1921 “Rovine di Lagon”, *ASAA* 3, 1916-1920: 135-141.
- Paribeni, R. – P. Romanelli
1915-1916 “Studii e ricerche archeologiche nell’Anatolia meridionale”, *Mon. Ant. ined.* 23, 1914: 5-274.
- Ritter, C.
1859 *Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein-Asien II = Die Erdkunde von Asien IX*, Berlin.
- Rott, H.
1908 *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Studien über christliche Denkmäler, J. Ficker (ed.) = Neue Folge der archäologischen Studien zum christlichen Altertum und Mittelalter 5-6, Leipzig.
- de Saint-Martin, V.
1852 *Description historique et géographique de l’Asie Mineure II*, Paris.
- Spratt, T. A. B. – E. Forbes – E. Th. Daniell
2008 *Milyas, Kibyris ve Likya’da Yolculuklar I*, çev. D. Türker, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Çeviri Dizisi: 3, K. Dörtlük – T. Kahya – R. Boyraz (eds.), İstanbul.
- Texier, Ch.
2002 *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi III*, çev. A. Suat, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- TIB 8
2004 *Tabula Imperii Byzantini 8: H. Hellenkemper – F. Hild, Lykien und Pamphylie* 1-3, Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften 320, J. Koder (ed.), Wien.
- Tschihatscheff, P. v. – H. Kiepert
1867 *P. v. Tschihatscheff’s Reisen in Kleinasien und Armenien 1847-1863*. Itinerare redigirt und mit einer neuen Construction der Karte von Kleinasien begleitet von H. Kiepert, Petermann’s Geographische Mittheilungen, Ergänzungsheft 20, Gotha.



Res. 1 Anydros-Eudokias konum haritası



Res. 2 Antalya çıkışlı karayolları ve kent çevresindeki ören yerleri haritası
(Antalya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Antalya 2004, 11)



Res. 3 Döşemealti Ovası/Platosu Jeomorfoloji Haritası
(J. J. Nossin, ITC Journal, 1989/2: 85 res. 5)



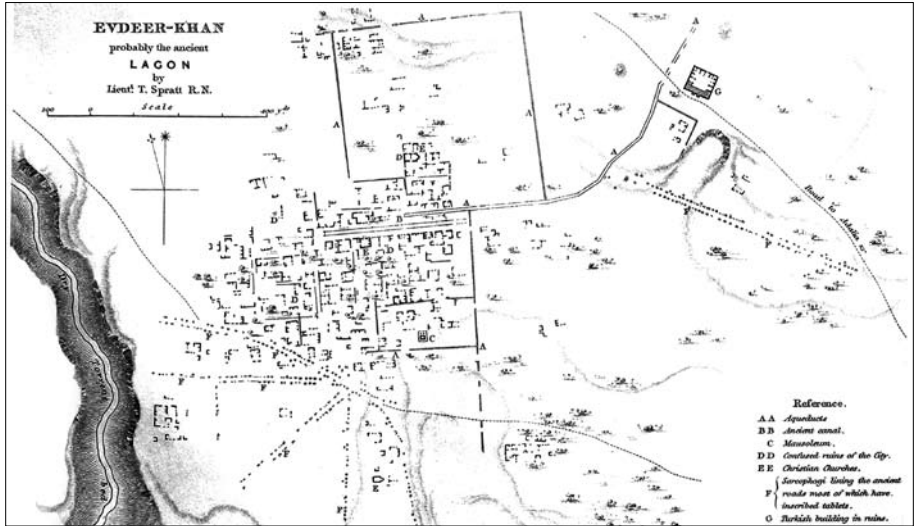
*Res. 4
Uzunkuyu, cepheden*



*Res. 5
Evdır Hanı, portal*



Res. 8 Karıncalıkhalan oda mezarı, kazıdan sonra genel görünüm



Res. 9 Anydros-Eudokias yerleşme planı (Spratt – Forbes – Daniell 1847/1)



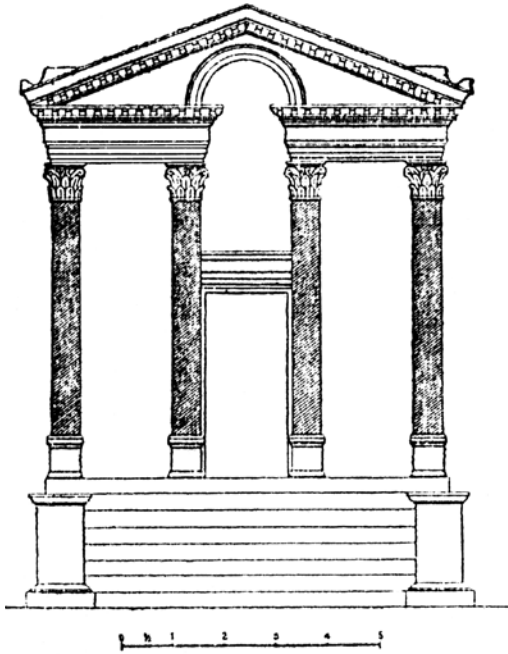
Res. 10 Anydros-Eudokias'taki antik sulama kanallarına bir örnek



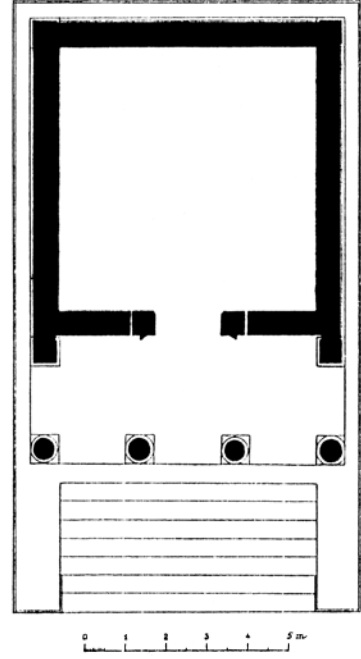
Res. 11 Anydros-Eudokias'a su getiren antik ana kanalın bugünkü betonlanmış hali, Kırkgözler Kanakları yakınları



Res. 12 Alalıtaş, genel görünüm



Res. 13a Alalıtaş, cephe restitüsyonu (Moretti
1921: 141 res. 69)



Res. 13b Alalıtaş, plan (Moretti
1921: 140 res. 68)



Res. 14 Özel konut kalıntıları



Res. 15 Kalkan tasvirleriyle süslü lahitlere örnek: Kyriakos lahdi



Res. 16 Emdir Hanı'nın kuzeydoğusundaki yığma taş tepecik (tümülüs?)



Res. 17 Erken Bizans Dönemi'ne ilişkin kalıntılardan bir grup



Res. 18 Bizans Çağı'ndan kalma bir zeytinyağı / şarap işliği (trapetum teknesi), Alalıtaş yakınları



Res. 19 Son yıllardaki yoğun yapılaşmaya rnek



Res. 20 Son yıllardaki yoğun yapılaşmaya örnek

